

Gudri žonglēt

Var strīdēties par to, kas ir vai nav vīrišķīgi. Tā nav tikai māka vadīt auto, iedzīt naglu. Viena no izteiktākajām vīrišķības pazīmēm ir prāts, kā arī spēja vērtēt sevi kritiski, brīžam ironiski un atzīt – jā, esmu nepraktisks. Akadēmiķim **JĀNIM STRADIŅAM** – *KLUBA* nominācijas *Stabila vērtība* ieguvējam – neapšaubāmi šāda drosme piemīt.

Neviens nav rakstījis latviešu vīrišķības vēsturi. Mums noteikti ir ļoti daudz neapzinātu faktu.

– Tā varētu būt, jo latvieši ir cīnītāji. Neteikšu, ka visi, bet man šķiet, ka cīnītāji lielā mērā bija zemgaļi, kurši, lībieši, savukārt letgaļi vairāk bija tendēti uz samierināšanos. Tā kareivīgā puse ir mūsu Kurzemes hercogu valsts daļa. Par latviešu vīrišķības vēsturi, protams, varētu rakstīt, bet tad ir jautājums – par ko un kādu mērķu dēļ?

– **Lai celtu pašapziņu. Jūs varat nosaukt trīs vīrišķības etalonus Latvijas vēsturē?**

– Iespējams, tāds varētu būt Namejs vai Vestards. Te bija gan varonība un vīrišķība, gan diplomātija, taču viss beidzās ar to, ka zemgaļi nodedzināja savas pilis un aizgāja uz Lietuvu. Tā zemgaļu daļa varbūt pat bija vīrišķīgākā Latvijas lielvalsts

jeb dižkunigaitijas radīšanā. Man bija draugs Jozs Šļavs, kurš Žeimelē radījis Lietuvas Zemgales jēdzienu, viņiem ir sava valde, un viņi sevi uzskata par zemgaļu pēcnācējiem. Te gan varētu jautāt – vai zemgaļi cīnījās pareizajā pusē? Vai vācu ietekme mums tomēr neatnesa vairāk vērtību nekā varoņi, kas cīnījās par saviem pilskalniem? Vai kristīgā ētika nav tomēr augstāka kultūra? Ja būtu saglabājušies visi šie pagāni, varbūt mēs paliktu Lietuvas sfērā.

Arī vēlāk individuālā varonība bija liela, bet jautājums tomēr ir – par ko tad latvieši cīnījās? Strēlnieki aizstāvēja Krievijas cara intereses. Varbūt cerībā, ka cars dos autonomiju. Pēc tam latvieši, kas aizgāja sargāt Ļeņinu un veica lielus varoņdarbus Krievijā, nosargāja režīmu, kas bija naidīgs Latvijas tālākai pastāvēšanai.

– **...un vēlāk iznīcināja mūsu valsti.**

– Bet kas toreiz deva Latvijai neatkarību, kaut vai taktisku

iemeslu dēļ? Ne jau cara valdība. Un to nu mēs nevaram noliegt – padomju Krievija, kuru neatzina Rietumu valstis, tomēr parakstīja miera līgumu ar Latviju un atzina uz mūžīgiem laikiem Latvijas neatkarību. Ja ne šis fakts, tad 1921. gada 26. janvārī nebūtu *de jure* atzīta Latvijas un Igaunijas neatkarība.

Vairums cilvēku, kas ietverti Lāčplēša ordeņa kavalieru grāmatā, tiešām varētu būt reāli varoņi reālās situācijās. Esmu runājis arī ar daudziem leģionāriem un bijušajiem sarkanarmiešiem, ieskaitot Vili Krūmiņu. Abās pusēs bija varoņi cilvēki. Un tādi bija arī 1991. gada barikādēs. Varbūt daudzi mūsu sportisti ir bijuši varoņi vai mūsu invalīdi, paralimpieši. Un daudzi no tiem, kurus uzskatām par Latvijas lepnumu.

Manuprāt, pašai latviešu tautai būtu jāpiešķir varoņīgas tautas nosaukums par to, ka 1919. un 1920. gadā – vēsturiski gandrīz bezcerīgā situācijā – tai ir izdevies panākt neatkarības

izcīnīšanu un atzīšanu no lielvalstu puses. Latvija bija briesmīgi izpostīta zeme. Lietuvai karš ātri pārgāja pāri, bet Igaunijā vispār kara nebija, tas, starp citu, ir ļoti svarīgs moments Igaunijas tālākam uzplaukumam, arī dzīvā spēka saglabāšanas ziņā.

Bet Latvijā Daugava bija likteņupe vārda pilnā nozīmē, divus gadus pā to gāja frontes līnija. Tagad, kad veidojam Kokneses Likteņdārzu, mums svarīgāki šķiet četrdesmito gadu notikumi, bet būtiskāki tomēr bija tie, kuri risinājās no 1915. līdz 1918. gadam, kad no Latvijas izceļoja 800 000 cilvēku. Tas, ka liela daļa atgriezās un ļoti, ļoti sašķeltā latviešu tauta, ieskaitot latgaliešus, tomēr prata integrēties un izcīnīt neatkarību, bija liela latviešu morālā uzvara.

Latvieši sevi ļoti labi parādīja 1919. gada oktobrī, novembrī, kad notika cīņas pret Bermontu. Tāpat arī Ziemassvētku kaujās. Pulkvedi Briedi var uzskatīt par varoņi, kaut gan viņš švaki ▶

runāja latviski un beigās viņu nošāva kā krievu monarhistu. Jēkabs Peterss, kas viņu šāva, arī bija varonīgs latvietis. Un 1905. gada teroristi, piemēram, kaujinieks Grīniņš, kuru jūsmīgi apdzejojis Rainis, bija ļoti varonīgi cilvēki. Bet ko viņi darīja? Latvieši 1905. gadā tiešām bija reāla teroristu tauta. Latvieši tik masveidīgi varbūt pat bija vieni no pirmajiem teroristiem, un to mums pārmet arī vācieši.

– Bija tāds Dāvids Beika.

– Beika manā uztverē ir anti-varonis. Viņš iznīcināja Augusta Bīlenšteina, latviešu drauga, sarūpēto bibliotēku un arhīvu. Par to mēs rakstām grāmatā *Latvija un latvieši*. Ļoti labi, ka tas terorisms diezgan ātri apstājas.

– Kas tas par gēnu, kas liek kļūt par teroristiem, stāties strēlniekos?

– Dažādās tautās ir pasionārie periodi, kad tauta ir ļoti darbīga, kad tā ģenerē varoņus, izvirza pilnīgi negaidītus mērķus. Mums pašreiz nav pasionaritātes perioda. Bet es tomēr nepiekrītu cilvēkiem, kas latviešu īpašības raksturo negatīvi. Mēs esam sīksti. Tas sīkstums arī ir tā varonība. Domāju, ka jūs mazliet nepareizi jēdzienu izvirzāt. Patriotisms ir ļoti svarīgs, bet vēsturē individuālie varonības akti nav spējuši mūs glābt. Un tie lielākoties notikuši apstākļos, kad nevar teikt – tie būtu veikti latviešu tautas labā.

– Kuram jēdzienam jūs nepiekrītat?

– Piemēram, no latviešu īpašībām kā galveno izvirzīt vīrišķības, varonības gēnu. Domāju, ka tas nav latviešiem tipiskākais.

– To nevirzu kā galveno, bet KLUBS ir vīriešu žurnāls un te ir istā vieta par to runāt.

– Katrā tautā ir vīrišķīgi cilvēki, tikai jautājums – kāds ir šīs vīrišķības mērķis? Kam tas galu galā kalpo? Vai Džordāno Bruno bija vīrišķīgs cilvēks? Lielā mērā bija. Romas pāvests Jānis Pāvils Otrais bija vīrišķīgs? Droši vien bija. Un apgaismotāji? Vecais Stenders? No sadzīvīskā viedokļa neviens viņu par vīrišķīgu neatzītu, tomēr viņš bija cilvēks ar noteiktu dzīves mērķi, vēlēšanos izdarīt ko labu, turklāt tautai, kas nebija viņa dzimtā. Stenders konsekventi realizēja mērķi. To es drīzāk uzskatītu par atzinības vērtu.

– Komunists Eduards Šurpe bija vīrišķīgs?

– Es viņu diezgan labi pazinu laikā, kad viņš jau bija salauzts invalīds. Šurpe Stučkas valdībā bija tautas komisāra vietas izpildītājs, 1937. gadā stipri sists ieslodzījumā, pēc tam dabūjis insultu. Savu ciešanu dēļ varbūt viņš bija vīrišķīgs. Tas jau attiecas ne tikai uz Šurpi, bet arī uz daudziem bijušajiem sarkanajiem...

– Kāpēc viņš Pelši nosauca par dīrsu?

– Šurpem bija pretīga Pelšes pretautiskā politika. Pelše no viņa viedokļa bija nodevējs. Turklāt viņš 1937. gadā pameta savu ģimeni un meitas. Pelše bija latviešu komunistu sabiedrības *Prometejs* pretinieks. Mēs ar Šurpi runājām kādā 1966. gadā, kad viņš kā Jūrmalas goda pilsonis brauca turp atpūsties.

– Mums ir bijis daudz godīgu komunistu, kas patiesi ticēja šai idejai. Bet Pelše šķiet gļēvs un iztapīgs.

– Pelšes fenomenu neviens īsti nav izpētījis. Viņš nāk no

ka jums nereti vajadzējis būt gan žonglierim, gan ekvilibristam. Padomju gados daudzi tā rīkojās.

– Ne tikai padomju laikā. Es pat sacītu, ka arī Krišjānis Valdemārs bija žongliers, viņš mudināja latviešus uz turību, jūrniecību, plašāku pasaules skatījumu un vienlaikus bija cara valdības ierēdnis. Viņam varētu pierakstīt arī kļūdas – pārāk lielo draudzēšanos ar krievu slavofiliem, kas izrādījās daudz bīstamāki par nīstajiem vāciešiem. Te jau ir tā problēma, ka mazai tautai savā ziņā ir jāpieņem mīmīkrija – pielāgošanās spējai, kas varbūt reizēm pavisam prasa mainīt krāsu, lai tas zaķis varētu izdzīvot vilku un lāču pasaulē. No šā viedokļa latvieši ir tāds vēstures brīnums, artefakts.

– Jūs savā nesen iznākušajā grāmatā sakāt: «Esmu dzīvojis totalitārā režīmā un dažkārt bijis spiests ielaisties kompromisos. Par dažiem kaunos vēl arvien.» Kas liek tā teikt?

– Nu, varbūt tā darbošanās Kultūras sakaru komitejas

institūta vadītājs Hillers, kamēr viņš bija dzīvs, jo viņš bija konjunktūras cilvēks un, protams, sadarbojās, gribēja monopolizēt visus sakarus. Hilleram bija citi ētikas principi. Man un tēvam – drīzāk zemnieka, maza amatnieka ētikas principi, Hilleram – ebrejiski, praktiski, varbūt merkantili, bet arī ar ļoti lielu gudrību. Tā ka es visu laiku tādā duālistā esmu dzīvojis.

Strādāju Organiskās sintēzes institūtā, kas bija un joprojām ir labākais pasaules klases pētnieciskais institūts Latvijā. Mēs par pašu nopelnīto valūtu dabūjām jaunus zinātniskos aparātus, kādu nebija nekur citur Padomju Savienībā, bet saskaņošana, sevišķi pēc Hillera nāves, bija jāveic caur Zinātnes un tehnikas nodaļu, un mani sarunu partneri, kā izrādījās, vienlaikus bija arī čekisti.

Toreiz rakstīju Latvijas ķīmijas, zinātnes vēsturi, sāku sarakstīties ar daudziem trimdniekiem, tā sarakste, protams, tika kontrolēta, bet varbūt man vairāk vajadzēja parādīt patriotisku stāju. Tie kontakti,

Neuzskatu sevi par vīrišķīgu cilvēku. Drīzāk par tādu, kas prot izdzīvot, nodzīvot stabili, darīt nemanāmus darbus.

ļoti turīgas ģimenes, Zemgales budžiem. Kāpēc viņš aizgāja no ģimenes? Kā izturējās pret savu māti? 1937. gadā sieva tika arestēta un bērni nodoti bērnunamā. Vēlāk viņš paņēma viņus atpakaļ, bet tie bija cilvēciski neglīti gājieni. Pelše bija Stučkas darbības turpinātājs citā vēstures situācijā. Viņi pārstāvēja kosmopolītu, pasaules revolūcijas apustuļu viedokļus, kas nepieļāva mazo tautu eksistenci. Arī es toreiz diezgan sāpīgi pārdzīvoju Pelšes režīmu, taču savā ziņā viņš bija konsekvents.

Es gan neesmu tā persona, kas var spriest par latviešu vīrišķības gēniem, jo neuzskatu sevi par vīrišķīgu cilvēku. Drīzāk par tādu, kas prot ne tikai izdzīvot, bet nodzīvot diezgan stabili un darīt nemanāmus darbus, kuri nāk par labu tautai.

– KLUBA 20 gadu jubilejas pasākumā Rīgas Cirkā teicāt,

zinātnes sekcijā, kas no mana viedokļa gan bija nevainīga. 1976. gadā olimpisko spēļu laikā Monreālā notika Latviešu tehnisko zinātņu kongress. Tas bija apmaksāts brauciens no Kultūras sakaru komitejas zinātnes sekcijas, un to es arī pateicu uzaicinātajiem. Mani ļoti laipni uzņēma. Atgriezios ar milzīgu čemodānu visādu materiālu par trimdas zinātnieku sasniegumiem. Par savu līdzdalību kongresā pastāstīju kādam žurnālistam, kas to pilnīgi aplam atreferēja *Cīņā*. Pēc tam Vaira Viķe-Freiberga man atsūtīja sašutuma pilnu vēstuli – dabūju izskaidroties, bet mēs joprojām paliekam draudzīgās attiecībās. Jūtos vainīgs, ka neesmu atspēkojis nepareizo informāciju, taču man arī nebija iespējas to darīt.

Mani gan no iestāšanās partijā, gan no vervēšanas lielā mērā pasargāja Organiskās sintēzes

kas toreiz tikai nodibināti, ļoti nāca par labu 1990. gadā, kad varējām atjaunināt, reintegrēt Latvijas zinātni.

– 1995. gadā aizgājāt pie Mātes Latvijas tēla un pat paurādājāties.

– Nebiju domājis, ka mani ierakstīs čekas sarakstos, jo tādu parakstu es neesmu devis. Runāt ar viņiem runāju – to nekad neesmu noliedzis. Tas man bija emocionāls šoks. Neesmu nevienu cilvēku apmelojis – tādu faktu nav. Tagad es droši vien šo lietu uztvertu mierīgāk.

– Toreiz aizgājāt no darba Triju Zvaigžņu ordeņa domē un lūdzāt svētību savai paaudzei.

– Jā, kaut kādā mērā toreiz metos uz ambrazūras, lai aizsargātu daudzus cilvēkus, izcilus kultūras un gara darbiniekus, kuri bija tādā pašā situācijā. Daudzi, kuru vārdus es nevaru izpaust un kuri mums, latviešu

kultūrai, ir ļoti nozīmīgi, nāca pie manis un solidarizējās, ka viņiem situācija ir tāda pati.

– **Jūs teicāt, ka neesat vīrišķīgs cilvēks, bet tas taču bija vīrišķīgs solis.**

– Tas bija vīrišķīgs un arī pašattīrīšanās solis, jo man būtu grūti dzīvot pastāvīgās bažās un neziņā, vai publicēs tos čeku maisus vai nepublicēs. Atceros, toreiz mēs aizbraucām skatīties, kā spridzina Skrundas lokatoru, un tad tiešām viens pats izdzēru šņabja pudeli.

– **Par godu lokatora uzspriecināšanai?**

– Par godu tam, ka tāda dzīve ir beigusies.

– **Kādas jums bijušas attiecības ar alkoholu, smēķēšanu?**

– Tēvs bija absolūts nesmēķētājs, un arī man ar smēķēšanu nekad nav bijis problēmu. Bērnībā biju slimīgs bērns, man bija pleirīts, atrados tuberkulozes dispansera uzskaitē. Skolā mums bija ļoti aktīvs ķīmijas pulciņš, un skolotājs Karlsons jeb Ketons, kā mēs viņu sauca, mūs veda ekskursijās – uz VEF, cukurfabriku, aizveda arī uz *Rīgas balzamu*. Tad nu mēs visi, ieskaitot skolotāju, bijām apdzērušies (*smejas*). Neko daudz jau nedzērām, visas tās suslas pēc kārtas. Toreiz man bija kādi sešpadsmit vai septiņpadsmit. Kas līdzīgs ir aprakstīts Jāņa Joņeva grāmatā *Jelgava 94* – man visas tās sajūtas ir ļoti pazīstamas, es vienmēr biju tāds vērotājs.

– **Viens no tēva vēlējumiem jūsu 21. gada jubilejā bija: nepalaidies dzeršanā, nekļūsti par plēguru!**

– Tas taisni bija studiju laiks, tie sarežģītie *atkušņa* gadi. Daudzi puīši dzīvoja kopmītnēs un dzēra stipro alu, tad man reizēm sanāca par daudz iedzert, tas jau izvērtās par zināmu sērgu, bet, kad sāku nodarboties ar zinātni, attapos. Pēc tāda nosacīta dzeršanas perioda sākās stabilitātes posms. Tagad, kad ir liels stress, es pa glāzei iedzeru. Bet katrā ziņā problēmas un atkarības nav bijušas.

– **Kāpēc jūs studiju gadus uzskatāt par emocionāli sarežģītiem?**

– Kad man bija 21, nomira Staļins un sākās relatīvas brīvības posms. Atkusnis nesākās ar Hruščova referātu 1956. gadā, ☉

JĀNIS STRADIŅŠ:

«Jāpanāk, lai katrs latvietis būtu desmitu vērts. Ja atzīstam angļu antropologa Galtona izskaitļotās proporcijas, tad 1,5 miljona latviešu vidū varētu būt līdz 400 izcili apdāvinātu cilvēku.»

tas sākās jau 1953. gadā. Mēs pārāk maz novērtējam Maļenkovu, viņš bija pirmais, kas sāka pozitīvi runāt par Rietumiem, tāpat kā Berija. Hruščovs lielā mērā bija konjunktūrists, kas Latvijai nodarīja lielu postu ar savu vizīti, pēc kuras Pelši ielika par vietvaldi.

Vienam otram agrākajiem ideāliem es tomēr kaut kādā mērā ticēju, tiem pašiem *Jaunās gvardes* Krasnodonas varoņiem. Daudzas lietas toreiz *krita*. Tas brīvības gaiss bija atskurbinošs. Tajā laikā parādījās Vācietis, Belševica, pie mums nāca Leo Kolve, Pauļuks, Brekte.

– Jūs par to laiku teicāt: «Likās, ka neko neatradīšu, dzīvei nav jēgas...»

– Jau skolas gadi man bija zināmā mērā depresīvi, pret-runīgi. Pat vācu laikā dzīvoju izdomātā pasaulē ar izdomātiem varoņiem. Mēs ar brālēnu un Leo Kokli piešķīrām cits citam militārās pakāpes.

– Kas jūs bijāt?

– Es biju pulkvedis, bet brālēns apakšpulkvedis (*iesmejas*). Man pat bija izgudrots nosaukums ridero – tā bija drusku augstāka pakāpe. Es tiešām dzīvoju citā pasaulē, un daudzas lietas citiem maniem klasesbiedriem likās nenozīmīgas. Uzaugu Āgenskalnā, visi mani klasesbiedri bija strādnieku bērni, tās noskaņas bija diezgan kreisas. Lai gan biju profesora dēlēns, man bija ļoti labas attiecības ar visiem.

– Jo devāt špikot?

– Jā, arī špikot devu. Mani pieņēma, kaut arī man ļoti slikti gāja ar praktiskām lietām.

– Jums tiešām fizikultūrā bija divnieks?

– Jā, vingrot un dejot nepratu, tas vēlāk man dzīvē ir traucējis, sieva to ir smagi izjutusi kā pāridarījumu. Tas ir brīnums, ka es viņu vispār atradu un spēju paturēt. Visas tās lietas man nebija iemācītas, bet, jāatzīst, man nebija arī intereses.

Ar fizikultūras skolotājiem īsti nelaimējās. 35. pamatskola vācu laikā bija tāds Zamuels, izbijis feldfēbelis. Viņa dresūras metodes man radīja vēl papildu riebumu. Pēc tam mums bija skolotājs Puravs, kuru mēs nosaucām, varbūt pat es to izdomāju, par Selderiņu. Viņš redzēja, ka esmu tizlenis (*smejas*),

un ar tādiem viņš, protams, nenodarbojās. Kādā skolas jubilejā mēs it kā salīgām mieru.

– Jums klasē patika kāda meitene?

– Jā, jā, bija jau tādas, bet drīzāk citās klasēs. Ko es tur daudz stāstīšu! Katrā ziņā skolas laikā tā nebija tāda joma, kas mani ļoti interesētu. Mēs ar Laimu apprecējāmies pēc piecu gadu draudzēšanās, viņa ir praktisks, zemniecisks cilvēks, ar citu mentalitāti. Dzīve nav pagājusi bez grūtībām, vismaz pirmajos gados.

– Institūtā jums bijis paradums strādāt pie liela rakstāmgalda mazliet guļoša pozā. Laima nākusi skatīties, kurš tā var atļauties.

– Es biju tā ieradis. Vēlāk kāds man pastāstīja, ka Laima ir dikti skaista meitene. Sāku skatīties – tiešām skaista. Sākām draudzēties meža kociņu stādīšanas talkā Bolderājā. Tur arī sākām bučoties. Bijām arī kādu pašbrūvēto alīņu iedzēruši. Sākumā no manu un Laimas vecāku puses bija piesardzība, bet pēc ilgākas draudzēšanās mēs palikām kopā. Mums ir divi

students būdams, nebūtu to vampomicīnu pie streptokoka infekcijas ieteicis... Viņš tiešām ir mantojis mana tēva labākās īpašības, kuru man nav. Tās praktiskās īpašības, šķiet, caur vienu paaudzi nāk atpakaļ.

– Bet tā ir drosme apzināties un mierīgi pateikt: neesmu praktisks.

– Visu praktisko galvenokārt ir uzņēmusies Laima. Nekad to neesmu uzskatījis par īpatnību, vienmēr esmu pārdzīvojis kā savu trūkumu. No šā viedokļa man rodas mazvērtība, ka es daudz ko nevaru. Bērībā pat korpju šņoru sasiešana radīja problēmas, raudādams mācījos mezglu aizmest. Kaut mans vec-tēvs bija amatnieks, maizes dēlīti es nepratu uztaisīt...

– Bet naglu iedzīt?

– Ar grūtībām. Ja jāsalabo elektrība, tad atnāk dēls, viņam ir ķirurga rokas un ārkārtīga veiklība. Faktiski jau dēlus uzauzdināja un tās praktiskās iemaņas viņiem iemācīja Laimas tēvs.

– Jums ir interesanta epizode ar mašīnas vadīšanu.

– Es jau kādu britiņu braucu ar mašīnu. Pa Kolkas šoseju

Tomēr bērni mūs saturēja, Laima ir pienākuma cilvēks, mēs viens otram pietrināmies. Jaunībā viņa bija un arī tagad ir ļoti skaista, nepelnīti skaista priekš manis.

– Vai esat kādreiz bijis greizsirdīgs Laimas dēļ?

– Pirms kāzām bija kādi gadījumi. Pēc tam diezgan līdzsvaroti dzīvojām, kaut arī esam raksturā ļoti atšķirīgi. Kaut kā ir veicies sadzīvot un bērnus labi izaudzināt.

Jaunībā aizrāvos ar tūrismu, studiju gados pat biju Rīgas Fizikultūras un sporta komitejas tūrisma pārvaldes maršruta daļas vadītājs. Mēs ar velosipēdiem braucām no Rīgas līdz Liepājai, pēc tam Kretīngai, Klaipeīdai. Izbraucām Kuršu kāpas līdz Kaļiņingradai, Svetlogorskai. Tas brauciens bija saistīts ar lielu piepūli. Ar Laimu esam kāpuši kalnos – Karpatos, Kaukāzā.

– Jums ar Laimu ir ļoti laba tradīcija – katru gadu kāzu jubilejā, 15. septembrī, iet uz kafējnicu.

– Bija arī ceļojumu tradīcija. Tā kā kāzu ceļojumā braucām uz Lietuvu, ar Laimu katru gadu

Jaunībā Laima bija un arī tagad ir ļoti skaista, nepelnīti skaista priekš manis.

dēli, un es arvien vairāk saprotu – viņi ir manas dzīves varbūt pats ievērojamākais sasniegums, svarīgāks nekā grāmatas.

Tieši ģimene, bērni un mazbērni mūs tagad iepriecina. Ar dēliem esmu lepnis. Viens ir fiziķis Amerikā, strādā ar panākumiem. Nupat par korespondētājlocekli Zinātņu akadēmijā ievēlēja arī manu jaunāko dēlu. Tas man ir aizvadītā gada lielākais notikums, bija arī citi – žurnāla *KLUBS* balva, iznāca Līgas Blauas grāmata, arī grāmata *Latvija un latvieši*, ko samērā labi novērtēja.

Man prieks, ka jaunākajam dēlam ir panākumi kardiokirurgijā, viņš spējis izveidot sirds operāciju komandu, apgūt jaunākās metodes, glābis daudzus cilvēkus. Es jau divreiz būtu nomiris. Lielā mērā mani izglāba dēls, kad aizbrauca līdz uz operāciju Nīderlandē. Arī pirmajā reizē, ja dēls, vēl medicīnas

sanāca diezgan gludi, bet tad iebraucu sētas stabā, sadauzīju mašīnas spārnu. Vēl pirms kāzām ar Laimu braucot, bija ļoti slidens ceļš, un kaut kur pie Mālpils ceļa mašīna gandrīz iegāzās gravā. Apturēja zemes valnītis. Pēc tam es vairs neesmu mēģinājis braukt.

Arī tēvs nevadīja mašīnu. Viņam bija ļoti daudz labu īpašību, bet, piemēram, sports viņam nepatika, uzskatīja, ka tā tāda niekošanās vien ir. Toties tēvam patika fizisks darbs.

– Jūs tāds mierīgs cilvēks. Bet ja ģimenē gadās kāds stridiņš...

– Tad es uzklaušu, sieva sabļauj (*smejas*), bet es uz to ne-reagēju. Mums nav viegli gājis, jo Laimai bija grūti iedzīvoties mūsu mājā. Varbūt tāpēc viņa reizēm ir apvainojusies, ka viņu pietiekami neaizstāvēju, jo man bija pietāte pret savu māti, negribēju saasināt attiecības.

mēģinājām tur aizbraukt, bet pēc krīzes mums tur vairs nepatīk. Ziemeļlietuvu krīze skārusi daudz stiprāk nekā Latvijai. Biržos un Rokišķos visas kafejnīciņas bija slēgtas. Starp citu, aizvadītais gads man ir pirmais kopš 1947. gada, kad neesmu izbraucis no Latvijas. Tas nozīmē, ka kļūstu vecs. Bet esmu ļoti daudz ceļojis virtuāli.

– Jūs izmantojat datoru?

– Kādu vēstuli darbstudiju laikā man bija raksturojis Laima. Es daudz rakstu piezīmju grāmatas, un tās tiešām arī izmantoju. Varbūt izdosies ķerties pie memuāriem, mēģinu veidot savu bibliogrāfiju. Man gribētos, lai Latvijā zinātni traktētu arī kā kultūras faktoru, jo ne tikai humanitārās zinātnes, bet arī fizika, ķīmija, astronomija paplašina cilvēka domāšanas loku. Esam iegrimuši lokālā, nacionālā, varbūt arī sociālā domāšanā, patēriņa kultūrā. Tas gan

JĀNIS UN LAIMA.
Stradiņu pārim ir tradīcija: katru gadu 15. septembrī – kāzu jubilejā – iet uz kafejnīcu. Un tā jau vairāk nekā 50 gadu.

neattiecas tikai uz mums, visa Eiropa ieslīgusi pašapmierinātā apātijā. Var jau būt nemaz nav tik slikti, ka Ukrainas notikumi ir mazliet pamodinājuši Eiropu, likuši vairāk domāt par vērtībām, uz kurām balstāmies. Tās nevar būt tikai nacionālas. Nekad nesmu skatīties Pirmo Baltijas kanālu, bet Ukrainas notikumu dēļ šad tad to apskatos un rodu dažas idejas. Piemēram, redzēju vecos krievu kņazus, kas bija sapulcējušies Parīzē un runāja par krievu īpašo misiju, mesianismu. Manai mammai šis viedoklis bija drusku tuvāks, jo mamma bija pārliecināta krievu nacionāliste. Viņa gan caru Nikolaju noliedza. Mamma senči ir aprakstīti Meļņikova-Pečerska romānos *В лесах* un *На горax*. Mans vectēvs bija Volgas-Kamas bankas vadītājs, viens no bagātākajiem Krievijas cilvēkiem, kas kredītēja brāļus Nobelus un vēlākos kņazus, Krievijas troņa pretendētus

Kirilu un Vladimīru. Kad mammai bija jau 90 gadu, aizvedām viņu uz kādreizējo vecāku muižu Novgorodas guberņā.

– **Pilnīgs krahs.**

– Absolūts. Mēs tikām līdz pēdējai sādžai, līdz kurai var aizbraukt. Laima bija pie stūres. Pēc tam kādu gabalu dēli nesa *babušku* uz rokām. Vilki un lāči tur tagad staigā. Apgrauzti kauli mētājas, viss pilskalns, uz kura bija kapsēta, pilnīgi nolīdzināts.

– **Tā mammai nostalgija pēc Krievijas beidzās.**

– Jā, mammai tas pielika punktu. Viņa jau savu dzimtu atzina par daudz svarīgāku nekā Stradiņu dzimtu. Bet Krievijā viņa teica: *куда же они завели Россию?*

– **Krievu mesianisma idejai, ko sludina Krievijas TV kanāli, jūs redzat arī kādu racionālu graudu, izņemot propagandu?**

– Baltijai nē, arī Ukrainai diez vai. Redziet, krievi Baltiju

tomēr nekad īsteni nav uzskatījuši par savējo. Krievi tagad ir atraduši modernāku diženumu. Putins savā ziņā ir sabiedriskās domas gūsteknis. Krievija pēc Jelcina bija tik pazemota, ka tiešām parādījās kas līdzīgs Hitlera sindromam, kad viņš pasludināja mesianisma ideju, tikai ar citu tautu iznīcināšanu.

Vēsturiskā Krievija nav domājama bez Kijevas, tāpēc mesianisma idejā tā droši vien ir iekļauta. Un Hruščovam piedot Krimas atdošanu viņi nevar. Ļoti sīki izpētīju Hruščova motivāciju. Viņš droši vien juta dziļu vainas apziņu pret Ukrainu. Viņa sieva bija rietumkrieviete, bet Hruščovs bija viens no lielākajiem represiju izvērsējiem Ukrainā trīsdesmitajos gados. Pēc tam viņš sāka pulcēt ap sevi eliti, ko daļēji veidoja ukraiņi, un cerēja izpelnīties ukraiņu līdzjūtību – uzpūta ukraiņu padomju patriotismu.

Tas zināmā mērā bija Ukrainas berklavisms. Tad ar lielu žestu atdāvināja Krimu.

Domāju, Putins tomēr atteikties no *Novorossijas* kompleksa, jo pašreiz viņam svarīgāk ir noturēt Krieviju. Putina politika un viņa ideāli drīzāk ir Stolipina, nevis Staļina ideāli. Krievu nacionālists viņš īsti nav.

– **Kas viņš ir?**

– Viņš ir čekists, stipri indoktrinēts ar lielkrievu šovinismu. Nedomāju, ka Krievija uzbruks un gribēs pievienot Baltiju, nedomāju, ka Krievijas nolūks ir pilnīgi atjaunot PSRS. Ceru, ka Baltiju Putins neaiztiks, ja te neveidosies kāda iekšēja spēcīga opozīcija, kas varētu viņam nākt palīgā. Man bija ļoti patīkami, ka Ždanokas partija vēlēšanās dabūja tikai vienu procentu.

– **Tāpēc būtu jānovērtē krievi, kas nepieslējās *krimnašistiem*. Bet latviešu partijas ar viņiem nestrādā.**

– Tā ir mūsu aprobežotība. Redziet, tur ir tas glēvums. Vajadzētu būt kādam drošsirdīgam politiķim, kas iedrošinātos stāties pretim.

Jūsu žurnāls, es jau to teicu *KLUBA* jubilejā, audzina latviešu eiropisko paaudzi. Tāds ir, piemēram, mans dēls Pēteris. Es īsti neesmu eiropietis, manī ir kaut kas no padomju, no vecās Latvijas cilvēka. Bet mums aug ļoti eiropiska paaudze, un es priecājos par to.

– **Latvijā žurnālu pamatlasi-tājas ir sievietes. Un ne tikai Latvijā.**

– Bet, piedodiet, vai latviešu vēsturē nav bijis tā, ka vīrieši bijuši nespēcīgāki par sievietēm? Folkloru, tautasdziesmas pamatā radījušas sievietes. Pasakas – varbūt vīrieši. Mums būtībā nav eposa, varonteiku. Ne *Lāčplēsis*, ne *Kurbads*, ne *Niedrīšu Viduvds* nav tik izcili darbi. Un Raiņa ideoloģija nav īsti latviska, tā ir mazliet importēta, vispārcilvēciska.

Bet man ļoti patika tā *lielā lasīšana*. Visi domāja, ka finālā būs Imanta Ziedoņa *Epifānijas*. Es par kaķīti bija drusku pārsteigts, bet par Skalbi gan ne. Ja būtu bijušas viņa *Ziemas pasakas*, noteikti balsotu par tām. *Kaķīša dzimnava*, tāpat kā visa Skalbes daiļrade, dvēseles lirismu un latviskumu pauž

▷ visspilgtāk. Nepretošanās ļaunumam – tur ir dziļa ētiska jēga, tomēr kaķīti par Bibliotēkas simbolu es ne pārāk vēlētos padarīt.

– Bet atgriezīsimies pie sievietēm...

– Pat dzimtbūšanas laikā viņas intelektuāli bija spēcīgākas, jo ir milzīgs kontrasts starp dziļi ētisko folkloru, ko radījušas sievietes, un to, kā latviešus raksturo Einhorns un Merķelis. Bet kurus latviešus tad viņi raksturo? Pirmām kārtām jau vīriešus. Viņiem ārzemju cilvēku skatījumā ir daudz negatīvu īpašību – gan pielāgošanās, gan lišķība, gan aizmuguriskā domāšana.

– Pārmaiņām 90. gadu sākumā sievietes pielāgojās labāk, tomēr beidzamajā laikā šķiet, ka vīriešu kvalitāte aug, viņi kļūst motivētāki.

– Jā, es arī to gribētu apgalvot. Es tiešām savu dēlu paaudzē redzu daudz vairāk labu paraugu, bet, no otras puses, tikpat daudz ir arī dzērāju un neizlīdzinātu cilvēku. Daudzi latviešu vīrieši ir fiziski neattīstīti, pat neattīstītāki nekā padomju laikā. Varbūt armija tomēr deva kādu rūdījumu. Esmu armijā bijis divas reizes uz *sborniem* Universitātes laikā, turklāt latviešu divīzijā.

Toreiz biju vada komandiera dublieris. Manā pakļautībā bija ķīmiķi, juristi un vēsturnieki, bet komandieris – Auseklis Pļaviņš, cilvēks, kas 1991. gadā organizēja barikādes. Brašs latviešu virsnieks. Ādažu poligonā esmu šāvis ar ložmetēju, revolveri. Mums bija tā saucamais *marš brosk* astoņu kilometru garumā.

– Un gāzmaska jāuzvelk?

– Jā, kāds gabals bija jāskrien ar gāzmasku. Skriešana man toreiz gluži labi paveicās. Tā bija neliela virišķības skola, beigās izkalpojos līdz kapteinim. Mēs bijām kājnietki.

Bet, ja runā par mūsdienām, mani ļoti nodarbina 1940. gada jūnija, jūlija problēma un Kārļa Ulmaņa nostāja. Šķiet, tajā situācijā tas tomēr bija vienīgais pareizais ceļš, kas izglāba mūsu tautu no tālejošām deportācijām, jaunās paaudzes iznīcināšanas. Pretošanās būtu neprāts. Atcerīsimies Katiņu. Kas līdzīgs sagaidītu arī latviešu jaunekļus, kas būtu pretojušies. Cits jautājums, ka pēc tam daudzi

Neagresīvs patriotisms, tradīcijas sargājošs nacionālisms varētu kļūt par nācijas vadmotīvu.

latvieši krita legjonā, sarkanajā armijā, izceļoja.

– Jūsprāt, ja latvieši pretotos, zaudējumi būtu lielāki?

– Dzīvā spēka, aktīvās jaunatnes zaudējumi būtu daudz lielāki. Lītenes nometnē apšāva virsniekus, bet zaldātus palaida mājās. Ir jāzina, kādā vēstures situācijā var pretoties un kādā pretošanās varbūt ir bezmērķīga un pat kontrproduktīva tautas tālāk pastāvēšanai.

– Kāda ir pašreizējā situācija?

– Tā ir citāda, pašreiz vēstures situācija ir daudz labāka, jo 1940. gadā mums nebija neviena sabiedrotā.

– Starp diviem sliktiem variantiem Padomju Savienība, iespējams, bija labākā izvēle.

– Droši vien, ka labākā. Tas, ka saglabājās Latvijas PSR, bija svarīgi. Krieviem PSRS bija priekšroka, bet, ja karu uzvarētu

Vācija, latvieši būtu tiekušies pārvācoties, lai tiktu augstākā slānī. Latvieši vāciešus uzskatīja par ko augstāku, krievus – par zemāku. PSRS sastāvā latvieši, kaut arī formāli pakļāvās krieviem, iekšēji saglabāja nacionālo identitāti, negribēja rusificēties.

Reizēm redzu globālus sapņus, piemēram, kā Staļins slido gar Mauzoleju. Padomju laiks mani ļoti interesē. Gribu saprast – ko viņi domājuši? Lasu arī par Hitleru. Viņam bija zīmīgas *Galda sarunas* 1941. gada runā par latviešiem, lietuviešiem un igauņiem, parādās visa tā politika, kādēļ legjonāru cīņa bija absolūti veltīga, jo Hitlera pozīcija pret latviešiem bija pilnīgi noraidoša. Viņš savu viedokli vēlāk nav revīdējis. Kamēr Hitlers būtu dzīvs, tiesības uz pašnoteikšanos latviešiem netiktu dotas.

– Kādu jūs gribētu redzēt Latviju tās simtgadē?

– Svarīgi būtu panākt sabiedrībā vienprātību par to, kā sakārtot valsti, lai tā kļūtu ilglaicīga un augšupejoša. Neesmu pārliecināts, ka aizvadīto ceturtdaļgadsimtu drīkst vienprātīgi dēvēt par Latvijas veiksmes stāstu. Ir bijuši dramatiski kritumi, kļūdas, pat noziedzīga rīcība, savtīgums un pašlabuma meklējumi. Taču arī sasnieguši esam ļoti daudz, lai varētu lepoties, nevis sīkmanīgi nopelt valsti, nemitīgi gausties par bāreņu tautas nolemtību.

Nelielas tautas neagresīvs patriotisms, savas tradīcijas sargājošs nacionālisms varētu kļūt par vienu no nācijas vadmotīviem. Tuvākais uzdevums būtu atjaunot īstu latviešu *eliti*, saimniecisko, politisko, intelektuālo.

Nav reāli palielināt latviešu skaitu līdz vairākiem miljoniem. Nez vai izdosies īstenot cittautiešu reemigrāciju, un tas varbūt nav nemaz vajadzīgs. Bet ceļt pašu latviešu mentalitāti, garu, darba tikumu var un vajag, jāpanāk, lai katrs latvietis būtu desmitu vērts. Ja atzīstam angļu antropologa Galtona izskaitļotās proporcijas, tad 1,5 miljona latviešu vidū varētu būt līdz 400 izcili apdāvinātu cilvēku. Mūsu uzdevums – izdibināt potenciālos ģēnijuus un ļaut tiem atrasties. Ka tā nav utopija, varētu liecināt ebreju paraugs un atdzimusi Izraēla. Daļēji to apliecina arī izcilo personu plasais loks latviešu trimdā. Bez garīgas un saimnieciskās elites neiztiksim, bez izglītības un zinātnes – arī ne.

Vidusšķiras veidošana ir aizkavēta. Zems pašnovērtējums, pārmērīgs individuālisms, savtīgums un dažkārt skaudība pret līdzcilvēka panākumiem ir tikai dažas iezīmes, kas kavē nācijas kopējo virzību. Latvija man šobrīd rādās pārāk konservatīva, reizēm provinciāla, pat vecējōša valsts. Esam kļuvuši rāmi, rīmti, šur tur iestājijs tāds kā *sūnu ciems*. Taču vēsturei ir savi rīmti, *corso – ricorso – corso*. Ļoti ceru uz drīzu lūzumu, jo kā nācija tomēr esam vēl jauna, ir veselīgām zemnieciskām saknēm, varbūt pārāk lēnīgi un apdomīgi, toties spītīgi, sīksti, toleranti un pasaulei atvērti. ♂